

Beethoven magyar vonatkozásai

A németen kívül egyetlen nemzete sincs a világnak, amelynek annyi és olyan értékes művészeti dokumentuma volna Beethoven életéből, mint nekünk. Mit nem adnának ilyen kivételes szerencséért a franciák vagy az angolok? És mi, idegen betűk sokszor téves és irigykedő soraiból tájékozódhatunk némileg olyan eseményekről, amelyeknek szereplői mi magunk vagyunk, s melyek itt nálunk és közöttünk játszódtak le.

Beethoven életében fiatalkorától kezdve nagy szerepet játszottak a magyarok. Arisztokratáink már első ópuszának (3 trió zongorára, hegedűre és gordonkára, 1795.) előfizetői között szerepelnek. Az ópusz I-re a bécsi Artaria zeneműkiadó cég előfizetési felhívást bocsátott ki. Százhuszonegy aláíró közül tizenhét magyar arisztokrata. Az előfizetési ív aláíróit „subscriber“-oknak nevezi a zenetörténet. A magyar subscriberok: Almássy, gróf Apponyi, Beleznay, gróf Berényi, gróf Brunswick, gróf Csáky, gróf Cziráky, gróf Erdődy, gróf Esterházy, herceg Esterházy, gróf Hoyos, gróf Illésházy, gróf Keglevich, báró Orczy, gróf Pálffy, báró Podmaniczky és a gróf Zichy család tagjai.

A felsoroltakon kívül a gróf Batthyányi, Koháry, gróf Forray, gróf Balassa, gróf Dezasse és gróf Pálffy családokkal is szíves viszonyban állott a fiatal mester, akikkel a bécsi szalonokban, vagy gróf Brunswickék korompai és martonvásári birtokán ismerkedett meg.

A zeneművészet Beethoven idejében csaknem kizárólag az arisztokrata családok társadalmában élt. Az az ember, akit a zeneművészet titkos hatalma éltetett, természetes vonzódást érzett azok társasága iránt, akik zenét ontó lelkét megértették. Sűrűn és szívesen látogatja tehát a magyar arisztokraták előkelő otthonait.

A magyar főúri kastélyokban korán megismerik és megszeretik Beethoven zenéjét. Magyar tanítványai: gróf Erdődy Péterné, Keglevich Babette, Brunswick Teréz és Jozefin gróf kisasszonyok fáradhatatlan harcosai művészetének. A fiatal Brunswick Ferenc gróf Beethoven legmeghittebb barátja. „Kedves barátom“ és „Testvérem“ megszólítással sűrűn jön-

nek a levelek Beethoventől Budára. Gróf Deym Józsefnének, Brunswick Jozefinnak, Bécsben Beethoven mindennapos vendége. Ennek a környezetnek a szálain szövődtek a magyar vonatkozások, melynek időrendben első eredménye, hogy Beethoven 1800-ban Budán hangversenyzett.

a). Beethoven Budán

Beethoven magyarországi tartózkodásait meglehetősen homály fedi. Tudnak gróf Brunswickéknál Korompán és Martonvásáron töltött két szép nyárról, a kismartoni látogatásról és a legújabb kutatások szerint budai hangversenyéről. De a részletekről keveset s az időpontokra nézve is szétágazók a vélemények. Ezek közül tudományos bizonyosságúnak a budai koncert (1800. május 7.) és az Esterházy hercegnél töltött hat nap (1807. szeptember 10—16-ig) vehető, de ezek az adatok is meglehetősen megvilágítatlanok.

Beethoven budai tartózkodását a zenetörténészek eddig valótlannak tartották. Az újabbkoriak egyenesen cáfolták, s kitalálásnak, legendának minősítették. Thayer a nagy Beethoven kutató, beszél ugyan egy pozsonyi és pesti útról, melyet Ries Ferdinánd, a mester hegedűtanítványa is említ („Biografische Notizen über Ludwig van Beethoven“) — de az utazás időpontjában mindketten bizonytalanok. Thayer erre az 1796. év nyarát jelöli meg. Schindler Antal, Beethoven egyik legjobb barátja és a mester első életrajzírója („Biografie von Ludwig van Beethoven 1840“) a martonvásári és korompai tartózkodást 1806-ra teszi, amit Romain Rolland is elfogad („Vie de Beethoven“). A kiváló magyar zenetörténész, Mátray Gábor, „Beethoven érintkezése a magyarokkal“ címen a Nemzeti Zenedében tartott beszédében 1871. január 8-án, (lásd Vajdafy Emil „A Nemzeti Zenede története“ 1890.) azt mondja, hogy a mester 1803-ban és 1811-ben lett volna Budán főként fürdőzés céljából.

Ezeknek az adatoknak legfeljebb valószínűségi alapjuk van. Tény, hogy a mester járt Alsókorompán (Pozsony vármegye), s Martonvásáron (Fejér vármegye, 1800. és 1801. nyarán) és járt Kismartonban (Sopron vármegye).

Új adat, hogy *Beethoven 1800 május 7-én Budán koncertet tartott.* Ennek az adatnak felkutatása Major Ervin érdeme, aki kutatásairól a „Zenei Szemle“ XI. évfolyamának 2. számában számol be.

A Nemzeti Múzeumban őrzött „Ofner und Pester Theater Taschenbuch für das Jahr 1800“ (megjelent 1801-ben) szükszavuan azt mondja: „Ofen, den 7 Mai 1800 Academie von Hrn Bethorn und Punto.“ „Bethorn“ nyilvánvalóan sajtóhiba, ami annyival inkább valószínű, mert kéziratban a német „v“ és „r“ alig különbözik. De nemcsak ez a bizonyíték áll

rendelkezésünkre, mert ha elolvassuk a *Magyar Kurir* 1800 évi május 13-iki (No. 38.) számát, annak 592. oldalán ezt találjuk: „Május 7-én újabb Carussel volt, melynek végződése után a Budai Theatrumban Concert tartatott, amellyben egy Beethoven nevű híres muzsikus a Forte-Pianon való mester-séges jádzása által mindeneknek magára vonta a figyelmetességét.“

A Magyar Kurir idézett helye részletes tudósítást közöl azokról az ünnepélyekről, melyeket a József nádor feleségének, Alexandra Pavlovna nagyhercegnőnek névnapja alkalmából tartottak május 1-től 7-ig. A Magyar Kurir tudósítása Beethoven nevét helyesen nyomatatta le. Feltűnő, hogy a tudósításból kimaradt Punto híres kürtművész (családi néven Johann Wenzell Stich) neve. De kétségtelen, hogy itt volt és szerepelt (később 1800 május 16-án és június 12-én is hangversenyezett Pesten), mert a színházi zsebkönyv eziránt nem hagy kétségben. Sajnálatos, hogy a Magyar Kurir tudósítója bővebb műsort nem adott, s így csak azt vehetjük biztosra, hogy Beethoven Puntoval a zongorára és kürtre írt szonátát játszotta. Valószínű, hogy Punto még előadott valamit gyöngé kompozíciói közül, s csaknem bizonyos, hogy Beethoven néhány mesterművét maga zongorázta.

A névnap ünnepségeket a magyar arisztokrácia rendezte a szeretett nádorispán iránti hódolatából. A rendezők közt volt Brunswick Ferenc gróf is. Bizonyára az ő útján közlítették meg mágnásaink Beethovent s az ő és az egész család érdeme, hogy a mester nálunk szerepelt. Valószínűtlen volna, hogy Beethoven e miatt a koncert miatt jött volna le Bécsből Budára. Hosszú út volt ez akkor s a mester nem szeretett utazni. De mert amúgy is itt volt a szomszédban, Martonvásáron, szívesen teljesítette barátai kérését.

A budai tartózkodás dátumát az eddig ismert Beethoven adatok egyáltalán nem érintik. Tudjuk a mesterről, hogy 1800 április 18-án, Deymék szalonjában bemutatta a kürtszonátát. Ettől a dátumtól kezdve ugyanezen év június 25-ig egyetlen Beethoven kutatónak sincs feljegyzése a mesterről. Erre az üres időre esik a martonvásári tartózkodás s a budai kirándulás, mely két-három napnál nem tarthatott tovább. A szép tavaszban bizonyára visszasietett az egész társaság a martonvásári virágzó hársak közé.

1800. június 25-én érkezett Guicciardi Julia s lépett be először Deym grófné szalonjába, ahol már ott találta Beethovent. A martonvásári tartózkodás tehát a budai hangversennyel együtt legfeljebb (április 1-től június 24-ig) hatvanhat napig tarthatott. De valószínűbb, hogy csak két-három hét volt az egész.

A budai hangverseny pozitív dátuma nemcsak történeti adat, de távlatot nyitó rés is, melyen átnézve, Thayer, Schind-

ler, Ries, Romain Rolland s mások martonvásári adatai s a hozzájuk fűzött következtetések új világításba kerültek.

b) Beethoven és a gróf Brunswick-család

A korompai gróf Brunswick-családban az ismert legrégebbi és báró Brunswick Antal, aki 1770-ben Esztergom vármegye administratora volt. Brunswick Antal 1775-ben grófi méltóságot kapott, melyet az egész családra 1790-ben terjesztettek ki. Brunswick Antalnak egyik fia: József, országbíró s a Pozsony közelében levő korompai birtok ura. A másik fia: Antal, szepitemvir és birtokos, akinek uradalma Martonvásáron volt. Antalnak négy gyermeke: Teréz, Ferenc, Jozefin és Sarolta. A családnak Brunswick Géza cs. és kir. kamarás, főrendiházi taggal 1899-ben magva szakadt.

Brunswick Antal 1774-ben feleségül vette Seeberg Anna bárónőt, Wankel Márton nagyszzebeni kereskedő leányát, akinek családját Seeberg néven bárósították. Seeberg bárónő Mária Terézia egyik legkedvesebb udvarhölgye volt. A köztük levő szoros kapcsolat és szíves viszony folytán a királynő szívesen vállalta Brunswick Teréz keresztanyaságát.

Brunswickék négy hónapig Budán laktak (I. Mikó-utca .1), egyébként a természeti szépségekben bővelkedő Martonvásáron. A kastély gyönyörű parkja nagy szerepet játszott Beethoven természetimádó lelkében. Pompázó fáit személyekről nevezték el a Brunswick gyermekek. Kapott egy fát Beethoven is, mely ma is él a kastély parkjában. A „Beethoven-fa“ egyik legérdekesebb Beethoven emlékünks. Teréz grófkisasszony ismert itt minden fűszálat, minden virágot, minden madarat, minden bokrot.

A királynő volt udvarhölgye gyermekeinek kitünő nevelést akart adni. Sok tanár járt a házba, ahol főként a zenei nevelésre fordítottak nagy gondot. Terézt három éves korában már zongorához ültetik. Hat éves korában Budán nagy társaság előtt feltünő jól játszott a Rosetti egyik versenyművét.

Brunswick Antal gróf fiatalon halt meg s a gazdálkodás vezetésének gondját özvegye vette át. Martonvásáron és Budán teltek az évek a leányok felserdüléséig. Mikor anyjok jónak látta kérők után nézni, 1799. májusában három heti tartózkodásra Bécsbe vitte őket. Tizennyolc napot töltöttek Bécsben, kiélvezve mindent, amit a császárváros nyújthatott.

A zenéért rajongó család mindjárt a megérkezés napján felkereste Beethovent s megkérték a mestert, hogy ottlétük rövid ideje alatt tanítsa zongorára a két leányt, Terézt és Jozefint. Beethoven megvizsgálta Teréz zenei képességét, aki előtte a mester egyik hegedű-zongora szonátáját játszotta oly-

ként, hogy a hegedű szólamát énekelte. Beethoven annyira meg volt elégedve, hogy szívesen vállalta a tanítást s mindennap felkereste Brunswickék szállóját, az „Arany Griff“-et.

„Beethoven — írja Teréz grófnő erről naplójában — mindennap tizenkét órákor jött, de egy óra helyett négyig-ötig ott maradt és nem fáradt el kéztartásom javíthatására. Úgy látszik, ez a nagyszerű ember meg volt velem elégedve, mert tizenhat nap alatt egyetlen egyszer sem maradt el. Még öt óra felé sem éreztünk éhséget. Drága anyánk szívesen éhezett a kedvünkért, csak a szállodában voltak nagyon megbotránkozva, mert akkoriban nem volt szokásos az öt órai ebéd.“

Beethoven úgy megszerette magyar tanítványait, hogy minden szabad idejét velük töltötte. Résztvett kirándulásainkon, társas összejöveteleiken, amelyeken a Bécsben élő magyar arisztokráciát együtt találta.

A bécsi tizennyolc napos vőlegénykereső útnak eredménye az volt, hogy Jozefin, Teréz huga, mint gróf Deym József menyasszonya utazott vissza Martonvásárra. Teréz és Beethoven között pedig valami szép, szent, magasztos érzés szövődhetett a tizennyolc nap alatt és szakadt szét a család elutazásával egy időre.

Jozefin mint gróf Deym Józsefné nemsokára Bécsbe került s majdnem minden levelében írja Teréznek, hogy együtt volt Beethovennel. Teréz sűrűbben járhat fel Bécsbe a hugához és úgyszólván naponta találkozhatott a mesterrel.

Beethoven egy barátjához 1801-ben ezt írja:

„Most ismét valamivel kellemesebben élek. Többet vagyok emberek között. Ezt a változást egy kedves, bájos leány idézte elő, aki szeret és akit szeretek. Két év óta újra néhány boldog pillanat és most életemben legelőször — úgy érzem — boldoggá tenne a házasság. A leány, sajnos, nem az én társadalmi osztályomból való és most természetesen nem is nősülhetek. Egyelőre hát így kell tovább éledeglnem.“

Beethoven és Brunswick Teréz nemcsak Bécsben találkoztak, mert Beethoven többször volt Brunswickék vendége Martonvásáron és Korompán, ahol a fiatal leányok nagyon nagy gonddal és kedvességgel vették őt körül.

Egy nyáron (Romain Rolland szerint 1806-ban) Beethoven és Teréz Martonvásáron találkozott. Az évek óta tartó, de mindig gondosan titkolt szerelem itt most megszólalt, a szívek megértették egymást. Teréz Beethoven menyasszonya lett, de úgy, hogy eljegyzésük addig titokban marad, amíg Beethoven élete úgy alakul, hogy bátran léphetnek anyjuk elé beleegyezést kérni. Beethoven legjobb barátja, Teréz fiútestvére, Ferenc, tudott csak a titkos jegyváltásról. E boldog napok emlékét Brunswick Teréz feljegyzéseiben így őrizte meg:

„Egy vasárnap este — így mondja — ebéd után, a hold fényében, Beethoven a zongorához ült. Először végigcsúsztatta kezét a billentyűkön. Ferenc meg én ismertük már ezt. Ezt volt nála rendszerint a praeludium. Azután megütött néhány akkordot a mély hangokon és lassan, sejtelmes ünnepiességgel eljátszotta Bach Sebestyénnek egy dalát.“

„Ha nekem akarod adni a szíved, előbb titokban add; és közös titkunkat ne sejtthesse senkisésem.“ Anyám és a plébános elaludt, fivérem ünnepélyesen maga elé nézett; én pedig, akit éneke és tekintete áthatott, a maga teljességében éreztem az életet. Másnap reggel találkoztunk a parkban. Így szólt hozzám: „Most egy operát írok. A főalak bennem van, előttem van, bárhol járok, bárhol kelek. Sohasem voltam még ilyen magasságban. Minden csupa fény, csupa tisztaság, csupa világosság. Mostanáig a tündérmesék gyermekéhez hasonlítottam, aki kavicsot gyűjt és nem látja az útjában pompázó, ragyogó virágot...“ 1806. május havában jegyese lettem, egyedül forrón szeretett Ferenc fivéremnek a hozzájárulásával.“

Három világhírű levél maradt fenn Beethoven tollából nagy szerelméhez, a „Halhatatlan kedves“-hez. Aztán Teréz elküldte arcképét a „kiváltságos lángésznek, a nagy művésznek, a jó embernek.“

És egyszerre végeszakadt a gyönyörű regénynek.

Miért? Ki tudhatja? Talán az előítélet, talán a reménytelennek látszó hosszas várakozás. Titkukat csak ketten tudták. Teréz nem ment férjhez.

*Brunswick Ferenc gróf, Teréz öccse (1776—1832), Beethovennek meghitt barátja volt. Nagy zenekedvelő s kitünő gondnokás. Sokszor játszott Beethovennel társaságban. Sűrű és nagy levelezést folytatott nagynevű barátjával. Meghitt barátságuk örök emlékeként Beethoven neki ajánlotta a 77 ópuszszámot viselő zongorafantáziát és a grandiózus *Appassionata* szonátát, melyet Martonvásáron komponált „egy-huzamban“, amint Schindler mondja.*

A harmadik Brunswick testvér, aki Beethoven életében szintén nem kis szerepet játszott: *Jozefin* (1779—1821). Ő volt a legrövidebb és leghányatottabb életű a Brunswick testvérek között. Igen szép volt, sokkal szebb, mint Teréz. Érzékeny, hevülékeny, féktelenkedésre hajlamos, akaratos természet. Sokszor kellett Teréznek huga mellett állani, hogy visszatartsa őt az elhamarkodott lépésektől. Igen jól zongorázott. A budai paloták házi hangversenyein gyakori szereplő. Bécsi szalonja zenetörténeti nevezetességüvé vált. Szép szopránja volt, míg nénye, Teréz, altjával hódított. Első férje, gróf Deym József 1804-ben nyolc napi betegség után Prágában meghalt. Három gyermekük volt, akik a martonvásári családi sírboltban vannak eltemetve. Második férjével is három gyermeke

volt. Mindkét házassága boldogtalan. A sok csalódás és keserű szenvedés hamar megtörte az aránylag még fiatal asszonyt s negyvenkét éves korában meghalt.

Sarolta (1782—1840), a negyedik Brunswick testvér, kedves, bájos leány volt. Teréz rendkívüli önuralma nem volt meg benne, de Jozefin könnyelműségre hajló szenvedélyes természete sem. Ő volt a legkisebb. Ő volt az, akit mindenki kényeztetett a családban. Ő is jól zongorázott és énekelt. Üde, vidám lénye kedvesen tarkította Deymék bécsi zeneszalonját. Eszes, jó megfigyelő volt. Csacska levelei, melyeket Bécsből testvéreinek írt Martonvásárra, vagy Budára, világot gyűjtanak a Brunswick leányok és Beethoven közti szerelmi viszonyra. Ime az egyikből, melyet Teréznek küldött Budára, néhány sor: „Beethoven éppen itt volt, mikor leveled megérkezett. Azonnal felolvastam neki a reá vonatkozó sorokat. Igen elérzékenyedett és ezer baráti üdvözetet küld. Majdnem mindennap itt van, nagyon kedves. Egy áriát írt Pepi számára, aki elküldi neked, de kér, ne mutasd senkinek és ne is mondd meg senkinek, — ha esetleg énekelnéd — hogy megvan a kézirat. Erre Beethoven is kéret.“ (1803). A szóbanforgó ária a „Das Glück der Freundschaft“ ópusz 88.

Brunswick Sarolta 1806-ban gróf Teleki Imre felesége lett s Erdélybe Hosszufalvára költözött. Két gyermekük volt. Blanka és Emma. Teleki Blanka (1806—1861) a forradalomban nagyszerű szerepet játszott lelkes nagyszony, akit a szabadságharc mozgalmaiban való részvétele miatt az osztrákok letartóztattak s a pesti Neugebäudeba szállítottak. Két évi pesti fogság után tíz évi kufsteini várfogságra ítélték, ahonnan csak az általános amnesztia alkalmával 1857-ben szabadult ki. A hős asszony a nővérénél, gróf Teleki Emmánál halt meg 1861-ben.

Gróf Teleki Emma De Gerando francia nemes felesége lett s így jutottak pálfalvai (Erdély) kastélyukba értékes Beethoven adatok.

A család tagjaival való megismerkedés után otthonosabban léphetünk be Brunswick Jozefin gróf Deymné bécsi szalonjába.

Ott van a magyarországi előkelő társaság színe-java. Mind zeneszeretők és jó hangszerjátósok. Maga a kedves szép háziasszony, Jozefin, akinek zongorázása művészetszamba ment. Mindig ott van Zmeskáll Miklós, udvari titkár és főtisztviselő a magyar kancelláriánál, aki ügyes komponista és kitünő gondokás. Ez a Zmeskáll Beethoven egyik legrégebbi és legmeghittebb barátja volt, aki a bécsi főúri körökkel állandóan érintkezett. Zmeskállnak Seeberg Fülöp a Brunswick gyermekek nagybátyja, nemcsak kollegája, de igen jó barátja is volt. Így került Brunswickék szalonjába. Ott találjuk Schuppanzigh Ignácot, a róla elnevezett vonósnégyes-

társaság első hegedűsét, akinél Beethoven Bécsbe érkezése első évében hegedülni tanult. Kleinheinz Ferenc bajor születésű zeneszerző és karmester egyetlen zenecstélyről sem hiányzott. Sők hasznát lehetett venni a zenei szalonban. Brunswick Ferenc olyan sokra tartotta, hogy meghívatta Pestre a Városi (német) Színház karmesterévé. Operáit Pesten és Budán állandóan játszották. A zenetársaság rendes vendége Johann Wenzell Stich, akinek művészneve: Giovanni Punto. Híres kürtös volt, akinek kitűnő ezüst kürtjére írta Beethoven op. 17 számú zongorára és kürtre szerzett kürtszonátáját, melyet 1800. április 18-án mutattak be Deymék szalonjában Beethovennel. Punto több ízben járt Magyarországon, biztos tudomásunk van arról, hogy Vereben (Fejérvármegye) verebi Véghék vendége volt. Gyakran résztvett a zeneestélyeken a kis Keglevich Babette grófkisasszony, aki a serdülő leánykák közül talán a legkedvesebb volt Beethovennek. Mint jó tanítványát mindig kitüntette őt a mester. Babett grófkisasszony (gróf Keglevich Károly és gróf Zichy Borbála leánya) 1801-ben egy Odeschalehi herceghez ment férjhez, de azért Beethovennel és legjobb barátnőivel, a Brunswick leányokkal, állandó meghitt barátságban maradt. Beethoven az ő szalonjában is megfordult. A szépséges grófkisasszony nevét Beethoven három zongorakompozíciója örökítette meg (op. 7, op. 34. és a „La stessa stessissima“ zongoraváltozatok).

Ezeket a művészeket az év egy részét Bécsben töltő magyar főúri családok (Esterházyak, Apponyiak, Balassák, Koháryak, Erdődyek, Batthyányiak stb.) női és férfi tagjai szeretettel veszik körül s megértő lélekkel hallgatják magasrendű játékuikat. A társaság lelke a komoly és nemes Brunswick Teréz, a kitűnően gondolkázó fiatal Brunswick Ferenc és a kicsattanó vidámságu Sarolta grófkisasszony. És koronázatlan királya: Beethoven. Harmincadik éve körül megnyerő, jómodoru, kellemes külsejű volt a nagy zeneköltő. Választékosan öltözködött, táncolni tanult, lovagolt a Práterben, egy-egyével nagyvilági életet élt.

Gróf Deymeknél a zenélések délután öt-hat óra felé kezdődtek és sokszor belenyúltak az éjszakába. Beethoven gyakran hozott új kompozíciókat, melyeket abban a szalonban hallott először emberi fül. Beethoven többször játszott zongoraszólist, sokszor Schuppanzighgel duettet, triókban a zongorarészt szívesen vállalta, kísért dalokat, vagy Brunswick Ferenc gondonkájátékát. Vonósnégyeseit a kvartett társaságnak ott tanította be és zongoraötösben vállalta a zongorarészt. De megtörtént, hogy beült a kvartettbe brácsázni, vagy hegedülni. Ilyenkor leginkább a második hegedűt szerette játszani.

Ebbe a társaságba egy napon betoppán egy rendkívüli szépségű, vidám, kacér, ügyes tizenhatéves leány: Guicciardi Julia, a Brunswick leányok unokahuga. Minden szem felé for-

dul, mindenki elálmélkodik a szépségén. Egyszerre minden férfiszív hevesebben dobban, Talán a Beethovené is . . .

A temperamentumos olasz grófkisasszony, kinek anyja Brunswick leány volt, szenvedélyes énekesnő. Iskolázott, meleg hangja feltűnő muzsikalitással párosult. Julia Beethovennek az első pillanatban nagyon megtetszett, ami nem csoda, mert ez a leány volt a legszebb mindazok között, akiket Beethoven nőkben gazdag életén át valaha is ismert. De hogy ez volt a legmélyebb és legigazibb szerelme, ki tudná ezt a burkolt lelkű mester lelkéből kibányászni? Könyvek légiója bizonykodik, hogy Guicciardi Julia volt volna a „Halhatatlan kedves“ és könyvek és tények sokasága szól amellett, hogy Brunswick Terézt illeti ez a rang. Nem dönthetjük el és talán sohasem lesz világos ez a kérdés, de annyi bizonyos, hogy a legszerelmesebb zongoraszonáta (Mondschein) ajánlását Guicciardi Julia (1802. március) kapta. Míg Teréz grófnő a Fisz-dur ópusz 78 zongoraszonátát, mely 1810-ben jelent meg.

Ha a „Halhatatlan kedves“ kilétét feszegető minden könyv összes érveit elgondoljuk — akkor sem hibázunk talán, ha Brunswick Teréz grófnőt meghagyjuk Beethoven „Halhatatlan kedves“-ének magasztos polcán. De talán nem is az a fontos, hogy *ki volt* a „Halhatatlan kedves“, hanem hogy *volt*, mert léte a zeneirodalom remekeit váltotta ki a legszerelmesebb zsenik egyikéből.

c) Beethoven Kismartonban

Beethoven 1807-ben hat napig volt Kismartonban, mint Esterházy Miklós herceg vendége. Azért ment, hogy a herceg által nála rendelt mise (C-dur, op. 86.) bemutatóját vezényelje.

A hercegi udvar világhírű karmestere, Haydn József, aki akkor már nyugdíjban volt, tanácsolta Esterházy hercegnek, hogy Beethovennel irasson misét. A herceg felesége (szül. Lichtenstein Mária hercegnő) nevenapjára meglepetésnek szánta a művet. Hogy a herceg mikor kérte fel Beethovent e munkára, nem tudjuk, de minden valószínűség szerint 1807 elején. Az bizonyos, hogy a mester 1807-ben írta az egészet. Nyáron Badenben kezdte meg, ahol betegeskedésére üdülést keresett és Heiligenstadtban augusztus első napjaiban fejezte be.

Az újabbkori zenei írók tudják, hogy Beethoven C-dur miséjének a bemutatója Kismartonban a hercegi vár kápolnájában a szerző személyes vezetése alatt 1807. szeptember 13-án volt. De azt senki sem említi és nem emeli ki, hogy ez a látogatás hat napig tartott. Pedig nagyon fontos, mert Beethoven állítólag megneheztelt a hercegi családra, rosszul érezte

magát Kismartonban, úgy, hogy a mise bemutatójának délutánján elutazott. A misét a hercegnő nevenapján, kisasszony-napján (szeptember 8) kellett volna bemutatni, de ha ez hét-köznapra esett, a hercegi udvar hagyománya szerint a rákövetkező vasárnap tartották meg az udvari misét. Ez 1807-ben szeptember 13-ra esett, amiről Beethovent előre értesíthették, mert a mester nem a névnapra (szeptember 8), hanem szeptember 10-re, tehát három nappal a mise bemutatása előtt érkezett meg Kismartonba.

És a mise után 13-án nem utazott el, hanem csak 16-án. Tehát a *bemutató után még három napig ott maradt*, ami nehezen hihető el akkor, ha megneheztelt volna.

De a herceg és Beethoven közötti viszonyt legjobban megvilágítják a levelek, mert ezekben ők maguk beszélgetnek.

Badenből 1807. július 26-án a C-dur mise tárgyában ezt írta Beethoven a hercegnek:

„Főméltóságú, legkegyelmesebb Herceg!

Miután azt mondják nekem Hercegem, hogy a nálam megrendelt mise iránt érdeklődött, bátorkodom a Főméltóságú Hercegnek jelenteni, hogy azt legkésőbb augusztus 20-ig meg fogja kapni — amikor még elegendő idő lesz arra, hogy a Főméltóságú Hercegnő nevenapjára előadják. Rendkívül előnyös ajánlatot kaptam Londonból éppen akkor, amikor a színházban jutalom estémen megbuktam és így a szükségben örömmel kellett azt megragadnom. Ez késleltette a mise befejezését, bármennyire szerettem volna ezzel Főméltóságú Herceg színe előtt megjelenni.

Ehhez járult később gyakori fejfájásom, ami eleinte egészen, később kisebb mértékben, sőt még most is akadályoz a munkában. Miután mindent olyan szívesen magyaráznak hátrányomra, idemellékelem Főméltóságú Herceg, orvosom levelét. Legyen szabad megjegyezni, hogy félve fogom a misémet átadni, mert Főméltóságú Herceg a nagy Haydn utánózatlan mesterműveihez szokott.

Főméltóságú Kegyelmes Hercegnek legmélyebb tisztelettel legalázatosabb szolgálja

Beethoven Lajos.

Baden, július 26-án.“

A herceg így válaszolt:

„Tisztelt Beethoven Ur!

Nagy örömmel vettem tudomásul Badenből küldött leveléből, hogy ennek a hónapnak 20-ig a misét megkapom. Ennek a kellemes reménynek teljesülése annál nagyobb örömmel tölt el, mert igen sokat várok tőle és az Ön végletekig menő aggályoskodása a Haydn miséivel való összehasonlításban még

magasabbra emeli művének értékét. Különbözik szívből kívánom egészségének leggyorsabb és tökéletes helyreállítását és vagyok nagyrabecsüléssel jóakarója

Esterházy.“

Nagyértékű zenei történelmi levelek!

Beethovenéből kitűnik az a meleg viszony, mely kizárja, hogy a herceg elégedetlen szavakkal illette volna a mestert és miséjét. De még jobban igazolja ezt a feltevésünket a herceg levele, melyből látható, hogy a herceg milyen nagyra tartotta Beethovent.

Ne hagyjuk megjegyzés nélkül, hogy Beethoven levelén nincs évszám, amely nagyon sok leveléről hiányzik, sok és súlyos zenei történelmi tévedést okozva. Gondoljuk csak meg, mennyi könyvet nem írtak volna meg, ha a „Halhatatlan kedves“-hez címzett négy levél akármelyikére is ráírta volna a mester az évszámot.

A C-dur miséről szóló levél évszáma nem kétséges. A válaszból s a zenei történelmi tényekből megdönthetetlenül igazolható. Ezenfelül a hercegi mintaszertű adminisztráció mindegyikét kapott és küldött levelet iktatott s a „Protocollum Exhibitorium Anno 1807“ kötetben 3449 szám alatt Beethoven levele megtalálható a következő tárgy kivonattal: „Beethoven Compositeur schreibt, dass seine Messe bis August spätsten eintreffen wird.“

Beethoven Kismartonban Baranyai József udvari titkáránál volt elszállásolva. Ő volt a zenei ügyek előadója. Így kerülhetett Beethoven az ő szállására teljes ellátással, mint hercegi vendég.

Eddig senki sem kutatta, hol lakott Beethoven Kismartonban, mert mindenki azt hihette, hogy a hercegi várban. Azt kellett kinyomozni, hol lakott 1807-ben Baranyai? Beethoven Kismartonban Baranyai titkár lakásában, a volt Központi Igazgatóság épületében lakott. Még pedig nem utcafronton, hanem a várkastély felé eső, gyönyörű kilátást nyújtó, csendes oldalon. A Központi Igazgatóság épülete másfél század óta olyan, mint ma. A hercegi várkastély jobb oldalán van, alig pár lépésre a csodálatos parktól. Az érdekes régi házakkal zsufolt, keskeny utcát, melyben az épület áll, ma Haydn-Gasse-nak hívják. Ezelőtt Zárda-utca volt a neve. Haydn ismeretes egyemeletes háza is ebben az utcában van. Haydn és Beethoven véletlenül egymás szomszédságában lakott Magyarországon.

*

d) Beethoven és a pesti Városi (német) Színház

Budapest székesfőváros ma azzal dicsekedhetik, hogy a területén épült színházat Beethovennek erre az alkalomra írt két művével nyitották meg.

A pesti *Városi Színház* a város kimagasló díszeként a mai Vörösmarty-téren, a Haas palota helyén állott. Hatalmas méretű épület. Háromezeröttszáz néző számára. (Ez volt a legnagyobb színház Budapesten.) Klasszicizáló stílusban épült. A főbejáró és az egész homlokzat telérakva antik szobrokkal. A színpad kilencven láb mély volt s még egyszer ennyivel mélyíthető.

A bérlők, Szentiványi Márk és Gyürky Pál nagy fénnel nyitották meg a színházat 1812. február 9-én. Az akkori színházi világ legfelkapottabb költőjét, Kotzebuet, kérték fel alkalmi darab írására s annak megzenésítésére a legnagyobb zeneköltőt — Beethovent.

Beethoven a Brunswick Ferenc gróf közvetítésével hozzá fordult bérlőknek szívesen vállalta a megzenésítést, amit az a levél mutat, melyet 1811. október 9-én Bécsből írt a kiadójának:

„Más esetem volt a magyarokkal, mikor kocsimba szállok, hogy Teplitzre utazzam, Budáról küldött levelet kézbesítenek, amelyben felkérnek, hogy a pesti új színház megnyitására írjak valamit. Miután Teplitzben három hetet töltöttem és gyengélkedő voltam, orvosi tilalom ellenére nekiültem, hogy a bajszosokon, akiket szívből szeretek — segítsek.“

Az előjáték címe „A magyarok első jöltevője“ s az utójátéké: „Athén romjai.“ Mindkettő verses és nyomtatásban is megjelent a színház megnyitására. A magyarok jöltevője: Szent István király. Az „Ungarns erste Wohlthäter“ színhelye Pest mellett egy szabad térség, ahol István király hivatól körülvéve fogadja Gyulát, a pogány „Moglut“ törzs legyőzött fejedelmét, akit nagylelkűségével megnyer a keresztény hitnek. Ezután megérkezik díszes kíséretével Gizella bajor hercegnő, István menyasszonya, akit boldog szerelemmel ültet trónjára a király. Jön a római követség s átadja Istvánnak a pápától küldött koronát. A darabot István király látománya fejezi be, melyben elvonulnak előtte a magyar történelem nagy királyai I. Ferencig.

A „Ruinen von Athén“ c. utójáték első színe az Olympus egy zord vidéke, ahova Zeus Minervát számúzta. Zeus kétezer esztendő múlva megbocsát leányának s Mercur megmutatja Minervának a világ megváltozott képét. Ime, Athén romokban hever és népe török uralom alatt nyög. Rómát a barbárok tönkre tették, de azért a tudomány és művészet a szőlődombos Pannóniában virágozik — vigasztalja Mercur a kétségbeesett Minervát. Minerva látni akarja azt a helyet, mire Pest egy szabad terére érnek, ahol éppen új muzsahajlékot, új színházat nyitnak meg. Minerva beáll az ünneplők közé s magasztaló szavak kíséretében méltatja József nádor érdemeit és megkoszoruzza Ferenc császár mellszobrát.

Az „István király“ öt számból és egy nyitányból áll. Al-

kalmi hódoló darab Ferenc császárnak. A nyitány Beethoven halála után 117 ópuszszám alatt jelent meg. A mester magyar motivumokat használt fel a rövid nyitányban. Cimbalom is diszít a zenekart s a prestót hamisítatlan csárdás élénkíti. A zene célja az volt, hogy a gyorsan egymás után következő élőképszerű jeleneteket illusztrálja. Tipikus alkalmi darab, de megérik rajta, hogy a mester legfrissebb, leggazdagabb korszakából, a VI. és VII. szimfonia közti időből való. A nyitány bátor és tüzes. Utána egyszerű férfikar következik, majd egy közvetlen női kórus, melyet kecses fuvolafűzér ékesít. Az ünnepi indulóban a népies íz és zamat ragad meg. Értékes a rövid egyházi kórus, melyet melodramai rész követ. A befejezésben csárdás ritmusok tobzódnak.

Az Athén romjai nyolc számból és a nyitányból áll. A nyitány op. 113. No. 6. számot viseli s 1823-ban jelent meg. Az ünnepi induló kórusral 114 ópusz. Az egész mű 1845-ben jelent meg. Udvari hódoló darab. Alkalmi jellege nagyon érezhető. A mester maga sem értékelte sokra művét. Zenei értéke az *István király-é* alatt áll. Jellegzetes dervis-kara, vagy a nagyszerű török induló (B-dur) és a kórusos (Esz-dur) induló a legszebb számai. A nyitányból hiányzik a Beethoventől megszokott magvas és jellegzetes főtéma. A mű részleteinek témái mozaikszerűen csendülnek ki a nyitányból, mely régi görög és török zenét akar karakterizálni.

A bécsi Josefstädter Theater-t is ezzel a darabbal nyitották meg 1822-ben, mely alkalomra Beethoven a műhöz új nyitányt („Házavatás-nyitány“ op. 124.), egy új táncot és kórust írt.

A színház megnyitására szóló egykorú tudósítások nem győzik magasztalni a megnyitás pompáját s a polgárság lelkesedését. A legbővebb közlést a „Vereinigte Öfner Pester Zeitung“ 1812. február 13-iki száma hozza:

„Az új királyi városi színháznak ünnepi megnyitása február 9-én a megfelelő pompával és pazar fényüzéssel folyt le. Először egy előjátékot adtak kórusokkal, „Magyarország első jöltevője“ címen. Azután következett: „Pestnek szabad királyi várossá való nyilvánítása“ című történelmi kép egy felvonásban az 1244. év historiájából. A befejezés egy utójáték volt dalokkal és kórusokkal, „Athén romjai.“ Ennek a három darabnak elő és utójátékát külön erre az ünnepségre a híres költő, Kotzebue írta és a *kitünő zeneszerző, Beethoven, erejének és tudásának teljességével megzenésítette.* Az új színház szép és gazdag belső látképe a pompás diszitmények és a drága jelmezek teljes összhangban voltak a színészek sikerült szereplésével, a nagyszámu zenekar kitünő játékával. A színház belseje fényesen volt kivilágítva. A homlokzaton a bejárat felett szellemes felirat volt transparensként elhelyezve, ezenkívül a környék,

valamint az egész új Hid-utca minden ablakot fényesen kivilágított, különösen a nagy és szép Kemnitzer ház erkélyei árasztottak ragyogó fényt. Mind a három darabot a reakövetkező hétfőn és kedden megismételték.“

*

Beethoven magyar vonatkozásairól csak általános képet adhattunk, melynek némi kiegészítéséül nevezetesebb Beethoven-ereklyéinkről is szólnunk kell.

Az egyik a mester hajfürtje, melyet Szauter Antal költő vágott le a nagy halott fejéről a halottasházban. A hajfürt a Pécsi Dalárda tulajdona, melyet a pécsi városi múzeum VI. számú termében egy medaillonban őriznek. Az igen becses ereklye okmányilag igazolt Beethoven-hajfürt. Hölzl Ferenc pécsi székesegyházi karnagy ajándékozta 1870-ben a dalárdának. Hölzl Ferenc rövid ideig tanítványa volt a mesternek s rajongó híve mindhalálig. Szauter, dr. Schmidt Agoston, a bécsi Männergesang Verein későbbi elnöke és Hölzl igen jó barátok voltak. Szauter a hajfürtöt megőrzésre a fiatal Hölzl Seraf Ferencnek adta át. Hölzl csaknem titokban őrizte a nagybecsű ereklyét. Öreg korában vált meg tőle, mikor odaajándékozta szeretett dalárdájának. Hölzl magyar ember volt, Malaczkán, Pozsony vármegyében született (1808—1884). Kíváló egyházi zeneszerző volt. Negyvenegy évig vezette Pécs zenei életét.

Nemzeti Múzeumunknak Beethoven kézírata is van. Az „István király“ nyitányának nagybőgő szólamából egy oldal, melyen a másoló kéziratát (egy hangot) a mester sajátkezűleg javított ki.

Még két értékes Beethoven emlék van Magyarországon: két zongora. Az egyik a gróf Brunswick-család martonvásári kastélyából került József királyi hercegék tulajdonába, melyen Beethoven sokat játszott s amelyet a mester százötvenedik születési évfordulóján a királyi hercegi család a Zeneművészeti Főiskolának adományozott. Ezenkívül Budapesten van az a Beethoven zongora, melyet 1818-ban Broadwood londoni zongoragyáros küldött Bécsbe tisztelete és elragadtatása jeléül ajándékba a mesternek. Ez a zongora jóval Beethoven halála után Liszt Ferencé lett, aki azt Budapestre magával hozta. Liszt hagyatékából került a Nemzeti Múzeumba a két nagy zenészt is szolgált hangszer, mely a régiségtárban van.

Papp Viktor.